

Kansankulttuurin kartoituksesta

1. Kartografian historiaa

Kartta ilmestyi kansankulttuurin tutkijain työvälineeksi vasta 1930-luvulla. Tämä ei johtunut siitä, ettei kartografiaa olisi tunnettu, vaan siitä, ettei ilmiöiden kartoitus kuulunut aikaisemman kauden tutkimusmenetelmiin. Kartoituksen historia alkaa jo 1800-luvun keskivaiheilta, mutta yritykset kansallisten tai kansainvälisten levinneisyyskarttojen laatimiseksi eivät johtaneet juuri minkäänlaisiin tuloksiin, sillä tutkimusta hallitsi ns. typologinen metodi, jonka kannattajat eivät panneet arvoa ilmiöiden levinneisyydelle, vaan typologisille kehityssarjoille.

Kansa- ja kielitieteelliselle kartoitukselle lienee voimakkaimman alkusysäyksen antanut etnografinen tilastomaantiede, joka viime vuosisadan puolivälin tienoilla sai alkunsa monissa maissa. Tuon ajan etnografiset kartat eivät sisällä mitään varsinaisesti kansatieteellistä ainesta, vaan yksinomaan väestö- ja kielisuhteita koskevia selvittelyjä sekä tilastoja, jotka nykyisin kuuluvat lähinnä demografian nimellä tunnetun tieteen piiriin. Etnografisista väestötiedoista on kuitenkin kansankulttuurin tutkimukselle suurta hyötyä. Meidän kannaltamme on mainittava Pietarin Tiedeakatemian jäsenen Peter v. Koeppenin Inkerin heimosuhteiden kartta »Ethnographische Karte des St. Peterburgischen Gouvernements» vuodelta 1847 ja siihen liittyvä yksityiskohtainen selitysteos »Erklärender Text zu der ethnographischen Karte» (1867) sekä A. Bielensteinin edelliseen verrattava »Atlas der ethnologischen Geographie des heutigen und des praehistorischen Lettenlandes» (St. Petersburg 1892). Samalta vuodelta on myös karttaan liittyvä selitysteos »Die Grenzen des lettischen Volkstammes»; teoksessa on tietoja mm. liiviläisistä.

Varsinainen kansankulttuurin tutkimukseen kuuluva kartoitus alkoi kielitieteen puolella. Murremaantieteellisistä kartoista on ensimmäisiä August Petermannin kartta Elsassin kielirajoista (1870 ja 1875). Sitä seurasi lähivuosikymmeninä useita muita. Gustav Weigandin Romanian kieliatlas (67 karttaa) ilmestyi v. 1875. Paria vuotta myöhemmin alettiin Saksassa toimittaa karttastoja »Sprachatlas des Deutschen Reiches» (Georg Wenker) ja vuosisadan vaihteessa samoin myös Ranskassa (Julies Gilliéron ja E. Edmont, Atlas linguistique de la France, Paris 1920). Ranskan murrekartasto valmistui jo vuosina 1903—20, ja siihen kuuluu peräti parisentuhatta karttalehteä. Tämä kartasto antoi vaikutteita K. Jabergin ja J. Judin aloittamalle suurelle Italian ja Etelä-Sveitsin kieli- ja asiakartastolle (Sach- und Sprachatlas Italiens und der Südschweiz), jonka ensimmäinen osa ilmestyi v. 1928 (Zürich 1928—43). Suomessakin ensimmäinen kartasto kansallisten tieteiden alalta on kielitieteel-

linen: Lauri Kettusen toimittama »Suomen murrekartasto» (Helsinki 1940). Vähän myöhemmin ilmestyi myös ensimmäinen Suomea sivuva kansatieteellinen kartasto, Ragna Ahlbäckin toimittama »Kulturgeografiska kartor över Svenskfinland» (1945), jonka toimitustyö oli pantu alulle yhdessä Ruotsin ruotsalaisen kartaston kanssa.¹

Alun alkaen kielikarttojen rinnalle alettiin suunnitella myös etnologisia ja folkloristisia karttoja, mutta näkyviin tuloksiin on päästy vasta tällä vuosisadalla. Ensimmäisenä ryhdyttiin kartastoa toteuttamaan Saksassa, missä kansankulttuurin atlas-työt pantiin vireille jo 1920-luvun lopulla. Ensimmäinen osa teoksesta »Atlas der deutschen Volkskunde» saattoi ilmestyä jo v. 1937 (H. Harmjanz — E. Röhr). Saksalaisten kansatieteellinen atlas ei kuitenkaan ollut ensimmäinen kansallinen kulttuurikartasto, sillä vähän aikaisemmin oli Puolassa ilmestynyt K. Moszynskin toimittama »Atlas kultury Ludowej w Polsce» (1934—36). Useimmissa Euroopan maissa aloitettiin etnologinen kartoitustyö 1930-luvulla, mutta tuloksiin päästiin poikkeuksetta vasta toisen maailmansodan jälkeen 1950-luvun lopulla. Kartastoja ilmestyi lähes kymmenessä eri maassa: Sveitsissä (P. Geiger — R. Weiss, Atlas der schweizerischen Volkskunde I ja II, 1950), Ruotsissa (Sigurd Erixon, Atlas över svensk folkkultur I. Materiell och social kultur, 1957), Itävallassa (E. Burgstaller — A. Helbok, Österreichischer Volkskundeatlas, 1959), Puolassa (Polski Atlas Etnograficzny, 1958), Saksassa toinen sarja (M. Zender, Atlas der deutschen Volkskunde 1—3, 1958—59), Alankomaissa (P. J. Meertens — M. de Meyer, Volkskundeatlas voor Nederland en Vlaams-Belgie 1, 1959) ja Jugoslaviassa (Etnološki atlas Jugoslavije, 1963). Tekeillä on kartastoja vielä mm. Tšekkoslovakiassa, Unkarissa, Suomessa, Jugoslaviassa Slovakian osalta ja Neuvostoliitossa varsinaisen Euroopanpuoleisen Venäjän osalta; Siperiaa koskeva etnologinen kartasto (Istoriko-etnografitseskij Atlas Sibiri) ilmestyi v. 1961.

Kielitieteellisiä kartastoja on ilmestynyt huomattavasti enemmän, yksinomaan Keski-Euroopan maissa useita kymmeniä. (Niitä on luetellut Matteo Bartoli artikkelissaan »Der italienische Sprachatlas und die Arealnormen»; Zeitschrift für Volkskunde 1/1939 sekä Adolf Bach teoksessaan »Deutsche Volkskunde».) Ranskassa, Itävallassa ja Saksassa on kansatieteellisiä karttoja myös monista maakunnista. Erikoisesti on mainittava Ranskassa aloitettu maakuntakartastojen sarja, joka sisältää sekä kieli- että kansatiedettä ja johon kuuluvat kartastot ovat huomattavasti

¹ Kielikartastojen historiaa ei todellisuudessa liene aloitettava August Petermannin kartastosta, sillä kielikartastona voidaan pitää mm. Julius Klaprothin teosta »Asia Polyglotta. Sprachatlas» (Paris 1831), johon sisältyy myös karttaesitys. Petermannin teosta vanhempi on vielä esim. R. Boeckhin »Sprachkarte vom Preussischen Staat» (Berlin 1864), mutta sitä ei enää voida pitää varsinaisena kartastona. Vanhoista väestökartoista lienee syytä mainita myös J. A. Friisin »Ethnographisk kart over Finnmarken» (Christiania 1861 ja 1888) sekä »Ethnografisk kart over Tromsø amt samt Praestegjaeld af Nordlands amt» (Christiania 1890) ja Itä-Karjalan puolelta M. V. Keynäksen pieni kartta »Carte ethnographique et statistique de la Carelie de l'Est et de péninsule de Kuolla» (Helsinki 1921). Venäjältä on olemassa parikin vanhaa väestökarttaa: A. F. Rittichin »Etnografitseskaja karta Evropejskoj Rossii» (St. Petersburg 1875) ja T. D. Florinskin »Etnografitseskaja karta Zapadnago Slavjanstva i Zapadnoj Rossii» (Kiev 1911).

laajempia kuin mitkään tähän asti ilmestyneistä kansallisista kulttuurikartastoista. Näitä kartastoja on tekeillä kaikkiaan kahdeksastatoista Ranskan maakunnasta, mutta valmiina on toistaiseksi vasta kolme. Saksassa on julkaistu maakuntakartastoja Pommerista (K. Kaiser) ja Ala-Saksista (Pessler). Itävallassa on ilmestynyt liittovaltiokartasto Ylä- ja Ala-Itävallasta, Burgenlandista, Salzburgista, Kärntistä ja Steiermarkista. Itävaltalaiset maakuntakartastot ovat kuitenkin lähinnä kulttuurimaantieteellisiä.

Kielimaantieteellisen tutkimuksen perustajan Georg Wenkerin uraa uurtavasta kartoitustekniikasta (kyselymenetelmästä) on mm. L. Hakulinen kirjoittanut Suomalaiseen Suomeen (1934, s. 311—). Wenker ei ehtinyt nähdä kartastoaan painettuna, sillä hän kuoli v. 1911, mutta on kyllä itse julkaissut kuusi näytekarttaa.² Wenkerin työt aiheuttivat aikoinaan keruumethodisen riidan, jolla oli varsin laajakantoiset seuraukset. Asiaan tarkemmin puuttumatta mainittakoon, että kyselymenetelmä sai alaa etenkin Saksassa, missä se on mm. kansatieteellisen kartaston perusta. Ns. yhden miehen keruutekniikkaan perustuvat sen sijaan esim. ranskalaiset kartastot sekä italialais-veitsiläinen kieliatlas, samoin meillä Kettusen murrekartasto ja Virossa Andrus Saaresten »Eesti Murdeatlas» (Tartto 1928), jossa on tosin käytetty arkistomateriaalin ja tekijän omien keräelmien lisäksi myös vastaajaverkon apua (Saareste, Vir. 1938 s. 162). Jabergin, Judin ja Edmontin vaatimus »yhden miehen kielikartasta» ei Suomessa eikä Virossa ole saanut varauksetonta kannatusta. Saareste pitää (em. kirjoitus s. 163) monen kerääjän käyttämistä joissakin suhteissa parempana, ja usean koulutetun kerääjän verkkoa esitti myös Kai Donner suomalaisen sanakirja- ja atlasyön pohjaksi (Kielimaantieteellisistä tutkimuksista Suomessa, Suomi V: 1930 s. 36—57; Jaberg — Jud, Sprachatlas als Forschungsinstrument, Halle 1928).

Saksan kansatieteellisen kartoituksen alkuunpanijana pidetään Wilhelm Pessleriä, joka esitti ajatuksen kansallisesta ja myös kansainvälisestä kartoituksesta jo tämän vuosisadan alussa. Vuonna 1927 joukko Saksan johtavia kansatieteilijöitä aloitti kartoitustyön toteuttamisen, jota varten seuraavana vuonna perustettiin kenttäorganisaatio ja keskustuomisto Berliiniin; sotien jälkeen keskus siirtyi Bonniin. »Atlas der deutschen Volkskunde» (ADV) -teoksen keruuorganisaatio toimi aikoinaan 1930-luvun alussa erittäin tehokkaasti. Kenttätöytä varten oli olemassa mm. 40 aluekeskusta eli keruuasemaa, joilla puolestaan oli kussakin alueensa pitäjässä tai kylässä vakituinen asiamies.³

Ruotsissa kansankulttuurin kartaston historia johdetaan jo 1870-luvulta, jolloin Oscar Montelius esitti arkeologiset karttansa; arkeologiien toimesta aloitettiin Upsalan yliopistossa myös maakunnallinen kartoitustyö jo 1900-luvun alussa. Henkisen

² Suoraan Wenkerin työn jatkoa on nykyinen Saksan murrekartasto »Deutsche Sprachatlas» (F. Wrede, valmiina osat 1—23, Marburg a.d. Lahn 1926—56).

³ Saksalaisen karttatyön organisaatiota ovat selostaneet mm. Herbert Schelenger julkaisussa Deutsche Forschung, (Aus der Arbeit der Notgemeinschaft der deutschen Wissenschaft, Heft 27) ja kartaston I osan julkaisija Erich Röhr aikakauskirjassa Volk I: 2, 1937, s. 113 sekä kartaston esipuheessa.

kansanperinteen kartoittamisessa mainitaan uranuurtajana kirjailija August Strindberg, joka 1870-luvulla liitti leppäkertun nimityksiä käsittelevään karttaan myös uskomuksia ja leppäkertulle esitettyjä lukuja. Yksityisten tutkijain laatimat erityiskartat tulivat melko yleisiksi jo viime vuosisadan lopulla sekä etnologian että kielitieteen piirissä, mutta varsinaista kulttuurikartastoa alettiin niin Ruotsissa kuin muuallakin suunnitella vasta 1930-luvulla. Ruotsissa etnologisen kartoituksen toteuttamiseksi perustettiin erityinen komitea v. 1936 ja seuraavana vuonna valittiin toimintuskunta, jonka johtoon tuli Sigurd Erixon. Kaikkiaan Ruotsin kansatieteelliseen karttaan on suunniteltu neljä osaa, joista vasta ensimmäinen on ilmestynyt.⁴

Suomessa kiinnostus kartografisiin kysymyksiin heräsi niin ikään viime vuosisadan puolella, vaikka mitään konkreettisia tuloksia ei ennen 1930-lukua olekaan esitetty. Kulttuurimaantieteellisen tutkimuksen uranuurtajaksi mainitaan Antero Varelius, joka pyrki selvittämään mm. itä- ja länsisuomalaisen kansankulttuurin eroja. Ensimmäinen Suomessa julkaistu kielikartta lienee Harry Strengin laatima *ts*-kartta, joka sisältyy myös vuoden 1910 »Suomen kartastoon». 1920-luvulla teki U. T. Sirelius yhdessä T. I. Itkosen ja Tyyni Vahterin kanssa aloitteen kokonaisen kansatieteellisen kartaston aikaansaamiseksi. Työt suunnitelman toteuttamiseksi pantiin osittain myös käyntiin mm. laatimalla alustavia kyselyjä.⁵ Sireliuksen jälkeän ajatusta veivät 1930-luvulla eteenpäin mm. Ilmari Manninen ja Albert Hämäläinen, jonka etnografisen laitoksen perustamissuunnitelmissa juuri kartoitustöiden koordinointi oli eräs tärkeimmistä tavoitteista. Saman vuosikymmenen lopulla Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Suomen Muinaismuistoyhdistys ja Sanakirjaseätiö perustivat erityisen kartoitustoimiston, jonka hoitajaksi valittiin Toivo Vuorela. Maailmansota katkaisi kuitenkin aloitetun toiminnan, ja uudestaan suomalaisen kieli- ja kulttuurikartaston toimittamistyöt saatiin käyntiin vasta 1960-luvulla.

Saksan karttatyön organisointi on antanut herätteitä monelle taholle ja monien maiden atlastyölle. Kansallisessa kulttuurikartastojen toimittamisessa on yritetty myös yhteistoimintaa, ja sitä varten on Saksan karttatyön suunnittelukongressien yhteydessä käyty informatorisia keskusteluja ja vaihdettu kokemuksia sekä selostettu eri maiden karttatyötä. Kokousmuistioissa on siten tietoja mm. eri maiden

⁴ Ruotsin kartoitustyöstä on Sigurd Erixon kirjoittanut eri yhteyksissä: Atlasfrågor. Det 5. nordiske folkelivs- och folkemindeforskermede, Ålborg 1961, s. 113. København 1963; Folk-Liv 1960—61 s. 90—111; Die Frage der kartographischen Darstellung, vom Standpunkt der nordischen Ethnologie in Schweden aus betrachtet. Rückblick und Übersicht. Folk 2/1937 s. 168—180; Kartläggningmetod och fältundersökningar, historisk översikt. Svenskt folkliv. Stockholm 1937; Svenska kulturgränser och kulturprovinser. K. Gustav Adolfs Akad. småskrifter 1. Stockholm 1945.

⁵ T. I. Itkosen ja Tyyni Vahterin laatimia karttoja on vuoden 1925 Suomen kartastossa.

⁶ Suomalaisen kartoituksen vaiheista ks. Vilkuna, »Levinneisyyskartoista kansa- ja kielitieteen palveluksessa» (Vir. 1938 s. 53—61) ja »Toimenpiteitä kansatieteellisen kartoituksen edistämiseksi» (Kotiseutu 3—4/1961) sekä Vuorela, »Die volkskundliche Kartierungsarbeit in Finnland» (Arbeitstag, über Fragen des ADV s. 150—154). Ennen sotia tehdyn kartoitustyön tuloksia on mm. Vilkuna selostanut esitelmässään »Uusia aineksia Suomen kieli- ja kansatieteelle» (Suomalaisen Tiedeakatemian esitelmät ja pöytäkirjat 1939 s. 82—114). Kansanrunoudentutkimuksen piirissä suoritetun kokeilutyön (Jouko Hautala) tuloksia on julkaistu Haavion kirjoituksessa »Huomioita suomalaisen kansanperinteen kartoituksesta» (Vir. 1939 s. 33—67).

kansatieteellisen kartoituksen historiasta, jo ilmestyneiden atlasteosten sisällyksestä ja teoksiin liittyneistä erikoisongelmista.⁷

Kansainvälisestä yhteistyöstä alettiin tehdä suunnitelmia noin sata vuotta sitten. Ensimmäisenä herätettiin ajatus yleiseurooppalaisesta kartastosta arkeologien keskuudessa 1870-luvulla, ja asiasta keskusteltiin parissakin kongressissa, vuonna 1871 Bolognassa ja v. 1874 Tukholmassa, missä mm. ruotsalainen Oscar Montelius toimi innokkaasti ajatuksen toteuttamiseksi, vieläpä esitteli laatimiaan kartoja Ruotsin kivikautisista esinelöydöistä. Typologisen tutkimusmenetelmän valtaanpääsy aiheutti arkeologiankin piirissä sen, ettei suunnitelmien toteuttamisesta tullut mitään valmista.

Ensimmäinen yritys yleiseurooppalaisen kansatieteellisen kartaston aikaansaamiseksi tehtiin 1930-luvulla. Saman vuosikymmenen lopulla (1937) perustettiin Pariisin etnologikongressissa yhteistyöelin (Commission de Coordination des Atlas Folkloristiques), joka viime maailmansodan jälkeen herätettiin uudelleen henkiin UNESCO:n osajärjestön CIAP:n (Commission internationale des arts et traditions populaires) yhteistyöelimissä (1953). Komission puheenjohtajana on viime vuoteen asti toiminut Sigurd Erixon, ja se on kokoontunut v. 1955 Pariisissa, v. 1961 Bonnissa ja v. 1964 Ateenassa, mutta keskinäisten erimielisyyksien ja CIAP:n vähäisen aktiivisuuden vuoksi konkreettisista tuloksista ei toistaiseksi ole tietoa.⁸

Kansallisten kulttuurikartastojen kokonaissuunnitelmia esitettäessä on erityisesti korostettu tasapuolisuutta aiheiden valinnassa sekä kansankulttuurin kokonaiskuvan tärkeyttä, mutta johdonmukaisesti toteutettua etno-sosiologista kartastoa ei toistaiseksi ole mistään maasta. Niinpä esim. Ruotsin kartasto, johon on tosin luvassa jatkoa, käsittää vasta esineellisen ja sosiaalisen kansankulttuurin, Saksan ja Sveitsin kartastoissa päähuomio kohdistuu nimityksiin, tapoihin ja ennen kaikkea erilaiseen juhlaperinteeseen. Keskieurooppalaisissa kartastoissa etnologialle on etsitty myös uusia aihepiirejä nykyaikaisesta yhteiskuntaelämästä, ja perinteellisen etnografian,

⁷ Saksalaisen kartoitustyön lisäksi sisältävät julkaisut tietoja seuraavien maiden kansallisista kulttuurikartastoista: Konferenz für volkskundliche Kartographie in Linz a.d. Donau 1958 (Linz 1959): Unkari (Jenő Barabas), Jugoslavia (Branimir Bratanić), Itävalta (Ernst Burgstaller, A. Helbok ja Richard Wolfram), Sveitsi (W. Escher), Tšekkoslovakia (Vladimir Karbusický ja Ján Podolák) sekä Saksa (Matthias Zender); 3. Arbeitstagung über Fragen des ADV (Bonn 1961): Jugoslavia (Bratanić), Itävalta (Burgstaller), Alankomaat (P. J. Meertens), Sveitsi (R. Weiss); 4. Arbeitstagung über Fragen des ADV (Bonn 1964): Unkari (Barabas), Ranska (E. Beyer), Jugoslavia (Bratanić), Ruotsi (S. Erixon), Sveitsi (Escher), Alankomaat (M. de Meyer), Tšekkoslovakia (Vl. Scheufler), Suomi (Toivo Vuorela), Itävalta (Wolfram).

Yleiskatsauksellisia esittelyjä Saksan, Ruotsin, Sveitsin, Alankomaiden, Puolan ja Itävallan kansatieteellisistä kartastoista ja kartatöistä on tehnyt myös Reinhard Peesh aikakauskirjassa »Deutsches Jahrbuch für Volkskunde« (1961, s. 176—). Kulttuurimaantieteestä ja kartoituksen merkityksestä kansankulttuurin tutkimuksessa sekä kulttuurimaantieteellisten alueiden synnystä on kirjoituksia paljon enemmän kuin kartastoista tai kartoitustekniikasta; kartojen merkityksestä on kaiketi monissa maissa kirjoitettu enemmän, kuin niitä on ehditty tehdä.

⁸ Yleiseurooppalaisista kartoitussuunnitelmista ovat kertoneet P. J. Meertens julkaisussa 2. Arbeitstagung über Fragen des Atlas der deutschen Volkskunde in Bonn 1959 s. 16—17 ja J. de Vries artikkelissa »Die Vereinheitlichung der Volkskundekarten«; Zeitschrift für Volkskunde 8/1937 s. 189—.

väestösulhteita koskevan selvittelyn, lisäksi kartastot saattavat sisältää tilastotietoja, joita meillä ei lueta kansatieteen eikä muidenkaan kansallisten tieteiden alaan. »Atlas von Oberösterreich» (40 karttaa) sisältää toistaiseksi (kahdessa ensimmäisessä sarjassa) vain joitakuita merkkipäiviin liittyviä etnologisia karttoja, mutta sitä runsaammin esityksiä alueen kasvustosta, geologiasta, liikenteestä, teollisuudesta, rakennustuotannosta, väestön liikkuvuudesta ja muista alueen nykyistä kehitystä valaisevista seikoista. Yleisenä huomiona voinee vielä mainita, etteivät kartastot jaksaa noudattaa suurisuuntaisia ohjelmiaan, vaan pyrkivät toimitustyön kestäessä supistumaan sekä karttojen määrän että aihepiirin suhteen. Kansatieteellinen karttoitus on kaikkialla osoittautunut vaivalloisemmaksi, kuin on odotettu, ja näyttää myös siltä, ettei missään maassa, Saksaa ja Neuvostoliittoa ehkä lukuun ottamatta, ole tavoitteiden toteuttamiseksi vaadittavia taloudellisia voimavaroja. Jos suoritettua kansallista kulttuurikarttoitusta pidetään ensimmäisenä askeleena kohti suurta eurooppalaisen kansankulttuurin synteisiä, on todettava, etteivät tulokset ainakaan toistaiseksi herätä optimismia. Jokainen maa on kääntynyt omien erikoiskysymystensä tarkasteluun. Julkaistuissa kartastoissa ei ole muutamiin merkkipäiviin liittyneiden tapojen lisäksi juuri mitään yhteistä, eikä saksalaisten ja ruotsalaisen Sigurd Erixonin ponnisteluista huolimatta yhteistoimintaan sen paremmin kansallisten kuin kansainvälisten kartastojen toimitustyössä näy päästävän edes tulevaisuudessa.

Niinpä esim. unkarilaiset kiinnittävät ennakkotietojen mukaan päähuomion maan eri kansallisuuksien luomiin kulttuurikerrostumiin tavoittaakseen vanhan unkarilaisen kantaväestön, kuten Jenő Barabas päämäärän motivoi (4. Arbeitstagung des ADV s. 115—). Itävaltalaiset pitävät tärkeänä myös nykyaikaisen kulttuuri-kehityksen ja urbaanin yhteiskuntaelämän kartoitusta (vrt. Hans Commenda, »Varum Stadtvolkskunde?»; Konferenz für volkskundliche Kartographie 1958 s. 58—). Näitä näkökohtia on noudatettu mm. Ylä-Itävallan kartastossa, kuten edellä on mainittu. Lähellä suomalaisten kansankulttuurintutkijoiden intressejä lienevät ruotsalaisen kartaston (lopulliset) tavoitteet, samoin suunniteltu Euroopanpuoleisen Venäjän kartasto, johon ohjelman mukaan otetaan seuraavat alat: 1. elinkeinot, 2. materiaallinen kulttuuri (rakennukset, esineellinen kulttuuri ym.), 3. henkinen kulttuuri (tapaetnologia ja henkinen kansanperinne (Buk — Rabinovič ja Buk — Koslov, Sovjetskaja etnografija 4/1964 s. 108 ja 5/1961).

2. *Kartoitustekniikan vaihteita*

Kartografisen tutkimuksen alkuaikoina pidettiin itsestään selvänä, että kaikki ilmiötä koskevat tiedot oli merkittävä karttaan. Karttapoljan tuli olla mieluummin täysin puhdas, ns. sokea kartta, vailla pitäjänrajoja tai muita paikantamiseen tarkoitettuja kiinnepisteitä (vesistöjä lukuun ottamatta). Tutkijan tehtävänä oli määrätä tiedonannon tarkka saantipaikka ja sijoittaa jokainen merkki täsmälleen oikealle kohdalle karttatasoon. Kartta esitti ikään kuin todellisuutta pienoiskoossa.

Ilmiö katsottiin jonkinlaiseksi eläväksi organismiksi, jonka jälkiä tutkijan tuli tarkoin seurata ja jonka levinneisyyteen ja yleisyyteen vaikuttaneiden seikkojen odotettiin ilman muuta paljastuvan lähinnä geografisesta taustasta.

Kun kartoituksen tavoitteista tultiin toisenlaisiin käsityksiin, alettiin myös paikan-tamisen problematiikkaa vähitellen muuttaa. Kartoitettava alue pyrittiin jakamaan mahdollisimman homogeenisiin alueellisiin yksikköihin, joissa ilmiöiden vaihteluja voitiin seurata. Ei enää kysytty niinkään sitä, missä kartoitettava ilmiö sijaitsee, kuin sitä, esiintyykö ilmiö siinä ja siinä alueellisessa yksikössä ja edelleen yleisemmin sellaisilla seuduilla, jotka yleensä muissakin suhteissa ovat osoittaneet yhtenäisyyttä. Karttapoljalle sopivimmaksi alueyksiköksi on Suomessa luonnostaan muodostunut pitäjä, joka tosin ei ole kaikkia toiveita täyttävä, koska pitäjien koko vaihtelee maan eri puolilla. Sen jälkeen kun sokeiden karttojen tilalle alkoi ilmestyä pitäjäkarttoja, käytettiin kauan tapaa merkitä pitäjiin kaikki saatavissa olevat tiedot. Karttamerkkien tiheydestä saatettiin tehdä johtopäätöksiä ilmiön yleisyydestä kullakin paikkakunnalla, eli toisin sanoen karttamerkkien määrää ja ilmiön yleisyyttä pidettiin identtisinä. Nykyisin on normaalissa etnologisessa kartoituksessa kuitenkin luovuttu tästä tavasta ja alettu kuhunkin alueyksikköön merkitä samasta piirteestä vain yksi karttamerkki. Tämä johtuu lähinnä siitä, että frekvenssistä ja sen ilmaisemisesta on vähitellen päästy tarkempaan selvyyteen, samoin arkistomateriaalin jakautumisen ja ilmiön yleisyyden keskinäisestä suhteesta.

Frekvenssillä tarkoitetaan tietojen määrällisiä vaihteluja ja karttafrekvenssillä sen mukaan tietojen jakautumista karttatasolla. Edelleen on alettu puhua ylimalkaisesti frekvenssistä ilmiön itsensä kuvaajana ja tulkittu karttaa, ikään kuin tietojen frekvenssi ilmaisisi suoraan myös ilmiön yleisyyden. Ilmiön yleisyyden ja tietomäärien keskinäistä suhdetta arvioitaessa on kuitenkin otettava huomioon seuraavat seikat.

a) Arkistoaineiston tai tutkimusaineiston yleinen jakautuminen. Jos arkistomateriaalin perusteella laaditaan levinneisyyskartta, jossa samalla pyritään ilmaisemaan ilmiön yleisyys, on tulos riippuvainen enemmän arkiston koko materiaalin jakautumasta kuin ilmiön alueellisista yleisyyseroista. Tämä on tosiasia, joka vasta kokemuksen myötä on käynyt ilmi. Arkistomateriaalin frekvenssiin vaikuttaa luonnollisesti keruutyön tai keruuverkon tasaisuus, jota ei enempää kansatieteen kuin kansanperinteen tutkimuksenkaan alalla voi pitää riittävänä. Ainoa keino yleisyyden ilmaisemiseksi olisi arkistomateriaalin yleisen jakautuman vertailukelpoinen selvittäminen laskemalla esim. pitäjakohtainen frekvenssikerroin.⁹ Silloin kartoitettavan ilmiön frekvenssin poikkeavuus kertoimen osoittamasta jakautumasta saattaisi melko luotettavasti ilmaista ilmiön yle-

⁹ Frekvenssikerroin voisi olla suoraan kerääjien tai tiedonantoyksiköiden pitäjittäisestä jakaumasta johdettu suhdeluku, joka siis ilmaisisi, kuinka paljon kustakin pitäjästä on arkistossa materiaalia suhteessa muihin pitäjiin. Kertoimesta olisi hyötyä muussakin kuin yksityisten ilmiöiden yleisyyden määrittämisessä, ja onkin ihmeteltävää, ettei kertoimen laskemiseen verrattavaa tilastointia ole missään keskusarkistossa säännöllisesti suoritettu.

syiden. Niin kauan kuin tällaisia frekvenssikertoimia ei ole laskettu, arkistomateriaalin nojalla ilmaistuilla yleisysmääriyksillä ei ole sanottavaa merkitystä.

b) **Yksityisen tiedonannon määrittelyminen.** Kansatieteessä ja henkisen kansanperinteen tutkimuksessa tiedonannot ryhmitellään yleensä kerääjien eli tiedon lähettäjien mukaan eikä kertojain eli varsinaisten tiedonantajien mukaan, koska tiedonantajista ei aina ole mainintaa tai koska heitä saattaa olla useita. Varsinkin kun on kyseessä ns. traditionkannattajien varassa elävä perinne tai ilmiö, ei tiedon lähettäjien perusteella mitattu tiedonantojen lukumäärä kuvasta ilmiön yleisyyttä.

c) **Yleisyyden määrittelyminen ja ilmaiseminen.** Kansatieteellisen ja myös kielitieteellisen ilmiön yleisyys on usein peräti epämääräinen käsite. Sen ilmaiseminen karttamerkeillä saattaa sitä paitsi olla täysin tarpeetonta, jopa epämielekästä. Kansatieteen alaan luettavat ilmiöt kuuluvat monesti siksi arkisiin seikkoihin, ettei niitä voida toisessa pitäjässä käyttää yleisemmin kuin jossakin toisessa. Samoin on kielellisten ilmiöiden laita. Jos joku sana pitäjässä tunnetaan, riittää sitä ilmaisemaan yksi merkki. Missään tapauksessa pitäjistä umpimähkään saatujen tietojen määrä ei ilmaise sanan käyttöiheyttä eikä yleisyyden vertauslukua. Karttamerkkien määrällä voidaan oikeastaan ilmaista vain sellaisia yleisyyksiä, joilla on suora yhteys todellisuuteen. Tällaiset ilmiöt ovat varsin konkreettisia ja harvinaisia, kuten esim. uhrikiviä, esihistoriallisia hautalöytöjä, linnuoria tai paikannimiä, jolloin merkkien määrä ilmaisee tietynnimisten paikkojen luvun ja sijainnin.

Asian selventämiseksi muutama esimerkki. Kun kartoitetaan itä- ja länsisuomalaisen rekityypin levinneisyyttä, riittää kun kuhunkin pitäjään tulee yksi merkki, joka ilmaisee, että jompikumpi tyyppi on siellä käytössä (tai kaksi merkkiä, jos pitäjässä käytetään rinnan kumpaakin). Arkipäiväinen esine (reki) ei ole jossakin pitäjässä sen yleisemmin käytetty kuin jossakin toisessa, jos muuta rekityyppiä ei edes tunneta. Merkkien määrä ilmaisee tarkasti ottaen itse esineiden määrän, eikä sellainen tilastointi käy päinsä vastausten lukumäärän perusteella. Jos on kysymys vaikkapa kovan ja pehmeän arkileivän käytöstä, voi syystä kysyä, syödäänkö esim. Laihialla kolme kertaa enemmän kovaa leipää kuin naapuripitäjässä, jos Laihialta on kolme tietoa ja viereisestä pitäjistä vain yksi. Tämäntyyppisiä frekvenssiseikkoja eivät kartantekijät itse liene tarkoittaneet.

Keski-Euroopan maissa ei karttafrekvenssin merkitsemisessä ole esiintynyt samantyyppisiä virheitä kuin Suomessa, koska alueyksiköt ovat siksi pieniä, että niissä pakostakin on ollut käytettävä vain yhtä karttamerkkiä. Frekvenssin sijasta on etenkin saksalaisissa kartoissa syyllistytty liialliseen tarkkuuteen ilmiön eri varianssien ilmaisemisessa, vaikka myöhemmin erilaisten karttamerkkien määrää on ruvettu supistamaan, mm. »Atlas der deutschen Volkskunde«-sarjan uudessa osassa (Zender, Konferenz für Volkskundliche Kartographie 1958 s. 31, samoin 3. Arbeitstagung über Fragen der ADV 1961 s. 15—). Eurooppalaisen kartoituksen periaatteena oli, että kartan tulee välittömästi palvella tutkimusta, kuten esim. A. Helbok korostaa

(Zur Geschichte des Österreichisches Volkskundeatlas; Konferenz für volkskundliche Kartographie s. 20). Tämän periaatteen mukaan kartasta oli nähtävä kaikki, mitä ilmiöstä tiedettiin. Kartta oli kuormitettu kaikkien niiden eri piirteiden symboleilla, jotka ilmiöstä suinkin olivat olemassa; erilaisten karttamerkkien määrä saattoi joissakin ADV:n kartoissa nousta useihin kymmeneen.

Kartoitustyön erilaisesta luonteesta johtuu myös, että karttatekniikalla ymmärretään Keski-Euroopassa melkein yksinomaan kyselyjen organisointia, kartoitettavien ilmiöiden eri piirteiden ryhmittelyä ja karttamerkkien tarkoituksenmukaista variaointia. Meillä Suomessa käytännön karttatyö muodostuu lähinnä arkistoaineiston poiminnasta ja analysoinnista, sillä varsinainen kenttätyö kuuluu suurten keskusarkistojen jokapäiväisiin tehtäviin. Tyypillinen saksalainen levinneisyyskartta on nähtävissä liitteessä n:o 1, vastaavasti näyte nykypäivän suomalaisesta kartoituksesta liitteessä n:o 2. Liite n:o 3 esittää 1930-luvun kartoitustyyliä, joskaan ei teoreettisesti virheellistä karttaa. Lähinnä nykyistä suomalaista kartoitustekniikkaa ovat Sigurd Erixonin esittämät ja Ruotsin kansatieteen kartastossa jossakin määrin toteuttamat periaatteet. Erixon on mm. esittänyt vähäarvoisten piirteiden karsimista ja pyrkinyt yhtenäistää levinneisyysalueiden esille seuloon (Atlasfrågor s. 7 ja Atlas över svensk folkkultur -teoksen esipuhe). Suomalaista kartoituksen tekniikkaa käsittelevää esitystä ei ole olemassa; alan ainoa kirjoitus, Kai Donnerin »Kieli- ja maantieteellisistä tutkimuksista» (Suomi V: 10), käsittelee kartoitustekniikkaa pelkästään keruuorganisaation kannalta. Kulttuurimaantieteellisestä kartoituksen problematiikasta sen sijaan ovat kirjoittaneet mm. Martti Haavio ja Kustaa Viljuna, viimeksi mainittu useissakin eri yhteyksissä.¹⁰

Kartoitustekniikan teoriassa liiallinen eri piirteiden mukaan ottaminen on verrattavissa karttafrekvenssin ilmaisemiseen yksityisillä karttapisteillä. Ilmiön muunnoksista monet ovat sekundaareja tai hämärtyneitä satunnaisseikkoja, joiden kulkuttaminen oleellisten piirteiden rinnalla ei ole mielekästä. Voidaan myös mennä pitemmälle ja väittää oleellisiksi piirteiksi vain niitä, joilla on kartografista arvoa. Joskus ehkä on paikallaan, että ilmiön muuntelut esitetään mahdollisimman tarkoin, mutta toisaalta kartta ei yleensä saa olla tilasto eikä myöskään ainesluettelo. Normaalin etnologisen kartan tulisi ilmaista vain yksi asia: luonteenomaisimmat ja selvärajaisimmat erot, jotka ilmiön muuntelussa ovat havaittavissa. Muu on usein

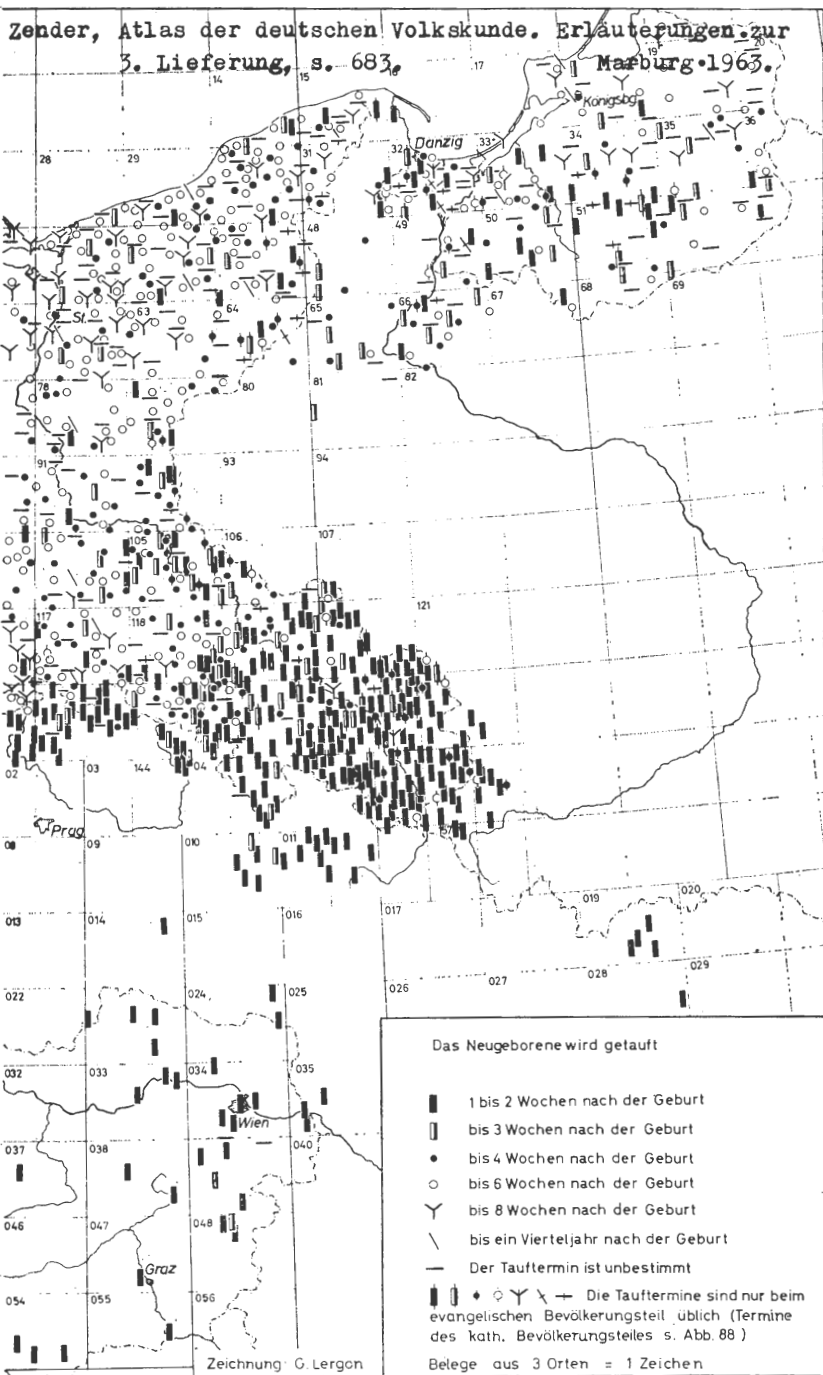
¹⁰ Karttaesityksen laadinnasta ovat vuosisadan alkupuolella mm. saksalaiset kielitieteilijät ja etnologit kirjoittaneet jonkin verran. Varsinaisissa kartastotöissä teknilliset seikat eivät ole herättäneet yleisiä ongelmia, sillä yhdenmukaisilla kyselymenetelmillä saadun aineiston kartalle siirtäminen on periaatteessa yksinkertainen suoritus. Käytännön ongelmat liittyvät aina yksityisten aiheiden kartoitukseen, eivät työn kokonaissuunnitteluun. Tällaisista kartoitustekniikan historiassa merkityksellisistä erityistöistä on mainittava Rudolf Helmin »Hessische Trachten» (Heidelberg 1932; kymmenen karttaa), jossa on ensimmäisiä kertoja kansatieteen kartoituksessa käytetty tilastokarttaa (Helmin metodeista ks. Richard Beitlinin kirjoituksia aikakauskirjoissa Zeitschrift für deutschen Altertum und deutsche Literatur 4/1932 ja Zeitschrift für Volkskunde 2—3/1932). — Kartografian peruskäsitteitä ja yleisiä problematiikkaa esittelevistä tutkielmista ovat tunnetuimmat H. Aubinin kirjoitus »Methodische Probleme historischer Kartographie» (Neue Jahrbücher für Wissenschaft und Jugendbildung; toim. J. Ilberg. N:o V/1929 s. 32—45) ja W. Pesslerin artikkeli »Grundbegriffe volkstumskundlicher Landeskarten» (Volk und Rasse 1/1926 s. 32—40).

kartografista kvasitietoa, jota voidaan parhaiten kuvata tilastoilla, asetelmilla tai erityyppisillä luetteloilla. Saatujen tietojen lukumäärän jakautuminen (frekvenssi) on tilastollinen seikka, ja sen ilmaisemiseksi on siten syytä aina käyttää tilastollisia keinoja: karttapohjaisia piktogrammeja, karttadiagrammeja tai karttogrammeja, siis määrää ilmaisevia graafisia symboleja eikä erityisiä merkkejä. Tietojen määrällä on luonnollisesti yhteys kartoitettavan ilmiön yleisyyteen, ja ennen kaikkea tietomäärä voi osoittaa ilmiön olemassaolon luotettavuutta. Tässä kohdin on kuitenkin syytä muistaa, että luotettavuus on lähdekriittinen eikä niinkään kartografinen kysymys. Kartta on aina toisen asteen tutkimusväline. Sen käyttäminen aineiston seulonnassa, luokittelussa tai lähdekriittisissä kannanotoissa ei ole kartografiaa eikä varsinaista tutkimusta, vaan jokaiseen tutkimukseen kuuluvaa esityötä. Milloin tietojen frekvenssi esitetään kartalla, on sen katsottava ilmaisevan lähinnä yleisyyttä eikä luotettavuutta, sillä luotettavuus lienee vain kaksipuolinen suure: tieto tai tiedot ovat luotettavia (ilmiö on ollut olemassa) tai tiedot ovat epäluotettavia (ilmiön esiintymisestä ei ole varmuutta). Yleisyyden suhteen on muistettava, kuten edellä on todettu, että karttamerkkien määrällä sen voi ilmaista vain, jos aineisto on (1) homogeenista, suunnilleen samanaikaista, laadullisesti yhdenmukaista ja keruutapojen suhteen vertailukelpoista; (2) näyteenä tai otantana tasaisesti kattava ja kyllin edustava tai sitten arkistojen materiaali jakaumasta siksi poikkeava, että tietojen määrällä voidaan todella katsoa olevan yhteys ilmiön esiintymistiheyteen.

3. *Kartoituksen tavoitteet ja karttatyytit*

Kartoituksen terminologiassa olisi eduksi, jos käsite karttafrekvenssi määritettäisiin tarkoittamaan ilmiön eikä tietojen määrällistä jakaumaa. Tietojen vaihteluista puhuttaessa riittää termi frekvenssi tai tietojen jakautuma, sillä tietojen lukumäärä on useimmiten pelkkä satunnaismuuttuja tai seikka, jonka esittäminen on mielekästä vain erittäin synkronisissa tasokartoissa, ts. vain silloin, kun aineisto on aikarajoiltaan, laadultaan ja keruumetodin puolesta niin homogeenista, että sen karttapohjaisella jakaumalla on tutkimuksen kannalta oleellinen tehtävä. Jos karttafrekvenssi merkitsisi vain ilmiön esiintymistiheyttä, erehdyttäisiin ylimalkaiseen tietomäärän ja yleisyyden samastamiseen ehkä harvemmin. Karttafrekvenssi merkitsisi myös todella sitä, mitä termillä tilastokartoissa kaikki tieteet huomioon ottaen yleensä tarkoitetaan.

Teoriassa ja käytännössä ei ole mitään syytä rajoittaa tai tuomita kokonaan tarpeettomaksi tietomäärien karttaesitystä. Arkistomateriaalia käytettäessä aineiston suhde ilmiön olemassaoloon muodostaa erityisongelman, jolle ei ehkä löydy yleistä ratkaisua, mutta tämä ongelma ei niinkään kuulu kartoituksen tekniikkaan kuin kartan tulkintaan tai kartanteon tavoitteisiin. Frekvenssikysymys johtaa itse asiassa paljon laajempiin käsitteenmäärityksiin. Kartoituksen yleistyessä ja kartoitustekniikan kehittyessä ovat myös kartografisen tutkimuksen kohteet lisääntyneet. Siksi on vähitellen syytä luoda erikoinen karttatyyppien terminologia ja samalla

Liite n:o 1. Varianssikartta.

täsmentää niitä tavoitteita, jotka kansatieteellisessä kartoituksessa ovat mahdollisia. Tämän voi tehdä esim. seuraavasti.

a) **Piirre-** eli **varianssikartta**. Normaali varianssikartta esittää ilmiön ja sen eri muunnosten, piirteiden tai yksityiskohtien (tyyppien, redaktioiden, merkitysten jne.) levinneisyyden saatavissa olevien tietojen mukaan. Kartta ei ilmaise frekvenssiä, eikä tällaiselle kartalle tule yleensä (vrt. edellä mainitut poikkeukset) enempiä kuin yksi samaa tarkoittava karttamerkki alueellista yksikköä kohden. Liitteet n:o 1 ja 2.

b) **Luettelo-** eli **rekisterikartta**. Luettelokartta ilmoittaa tutkittavaa ilmiötä koskevien tietojen saantipaikat. Karttaa on syytä käyttää vain erittäin harvinaisista, suorastaan kadonneista vanhakantaisista ilmiöistä, joista ei enää ole saatavissa lisätietoja. Tyyppillinen tällainen perinteenlaji on kalevalanmittainen eppinen runous. Kun siis kartoitetaan esimerkiksi Sampo-epokseen kuuluvia runoja, on kysymyksessä rekisterikartta, joka ilmoittaa toisintojen saantipaikat, mutta ei runon levinneisyyttä. Rekisterikarttaan voidaan tietojen frekvenssi merkitä yksityisillä karttapisteillä, mutta merkkien lukumäärä ei ole missään yhteydessä ilmiön yleisyyden kanssa, vaan se ilmoittaa ainoastaan sen, kuinka paljon tietoja on kultaakin paikkakunnalta saatu talteen. Rekisterikartalla voidaan myös ilmoittaa perinteenkannattajien määrä eri paikkakunnilla. Liite n:o 3.

c) **Tilasto-** eli **statistiikkakartta**. Statistiikkakartalla ilmoitetaan ilmiön määrälliset vaihtelut eri alueilla. Kartoitustekniikaltaan se kuuluu tilastotieteen piiriin, tilastotieteessä käytettyyn graafiseen esitykseen. Tilastokartalla ilmaistaan erilaisia frekvenssisuureita joko kartalle asetetuilla tilastokuvioilla (pikto-grammeilla tai diagrammeilla) tai kartogrammeilla (liitteet n:o 4, 5 ja 6; liitteen n:o 5 statistiikkakartta osoittaa savutupien prosentuaalisen määrän kaikkiin asumuksiin nähden v. 1824. Savosta sekä osasta Hämettä ja Uuttamaata ei ole ollut tietoja käytettävissä). Tilastokarttojen tekniikka on siksi laaja erikoiskysymys, ettei sen esittäminen kuulu näihin puitteisiin.

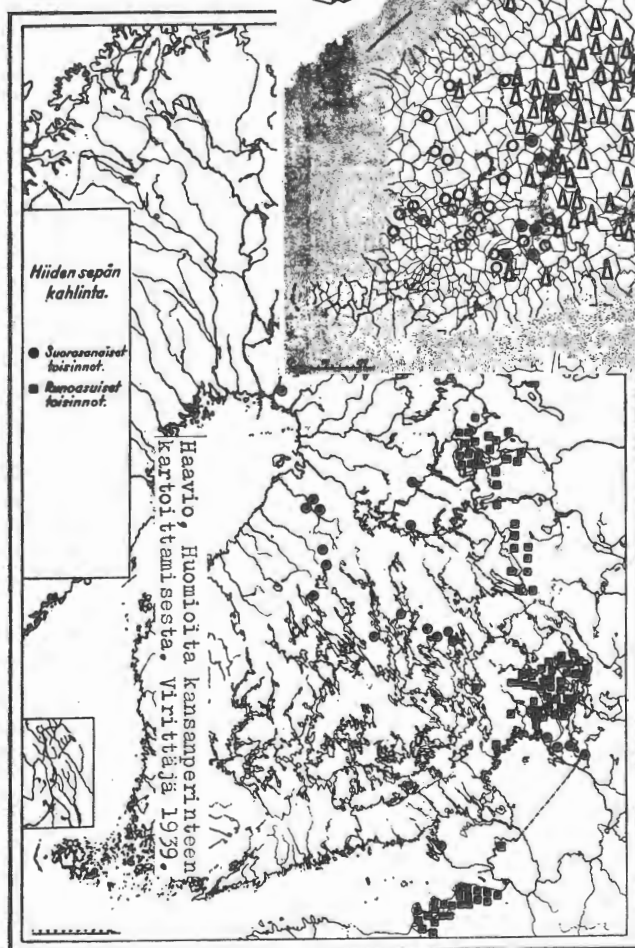
d) **Muutos-** eli **metamorfoosikartta**. Kansankulttuurin tutkijan kunnianhimoisimpia tavoitteita on ilmiön kehityksen, sen historian eli siinä aikojen kuluessa tapahtuneiden muutosten esittäminen kartografisin keinoin. Historiallisissa kartoissa on tähän asti käytetty vain yhdenlaista menettelytapaa: eri aikatasoissa suoritettua poikkileikkausta. Ilmiön vaiheiden seuraaminen eri aikakausina on kuitenkin erittäin työläs kartografinen tehtävä, joka onnistuu vain poikkeustapauksissa. Tähän ovat syynä mm. seuraavat seikat:

— Tiedonannon ikä. Tiedonannoissa mainitaan yleensä vain keräysvuosi tai arkistointivuosi, mutta ei todellista tapahtuma-aikaa, siis ajanjaksoa, jota tieto kuvaa. Keräysvuosien perusteella määritellyt aikatasot eivät yleensä johda oikeaan tulokseen.

— Tietojen vähyys. Vanhoja tietoja on monista ilmiöistä kovin vähän, sillä kerääjät eivät ole useinkaan olleet kiinnostuneita oman aikansa ilmiöistä,

Liite n:o 2.

Varianssi- ja rekisteri-
kartta.

Liite n:o 3.

Rekisterikartta.

vaan menneistä ajoista. Keruu on kulkenut melkein kaikissa asioissa askelen jäljessä. Meidän oloissamme on yleensä mahdollista pitää rajavuotena 1930-lukua, mutta esim. 1800-luvulle vedettyjä aikatasoja ei monestikaan kannata esittää.

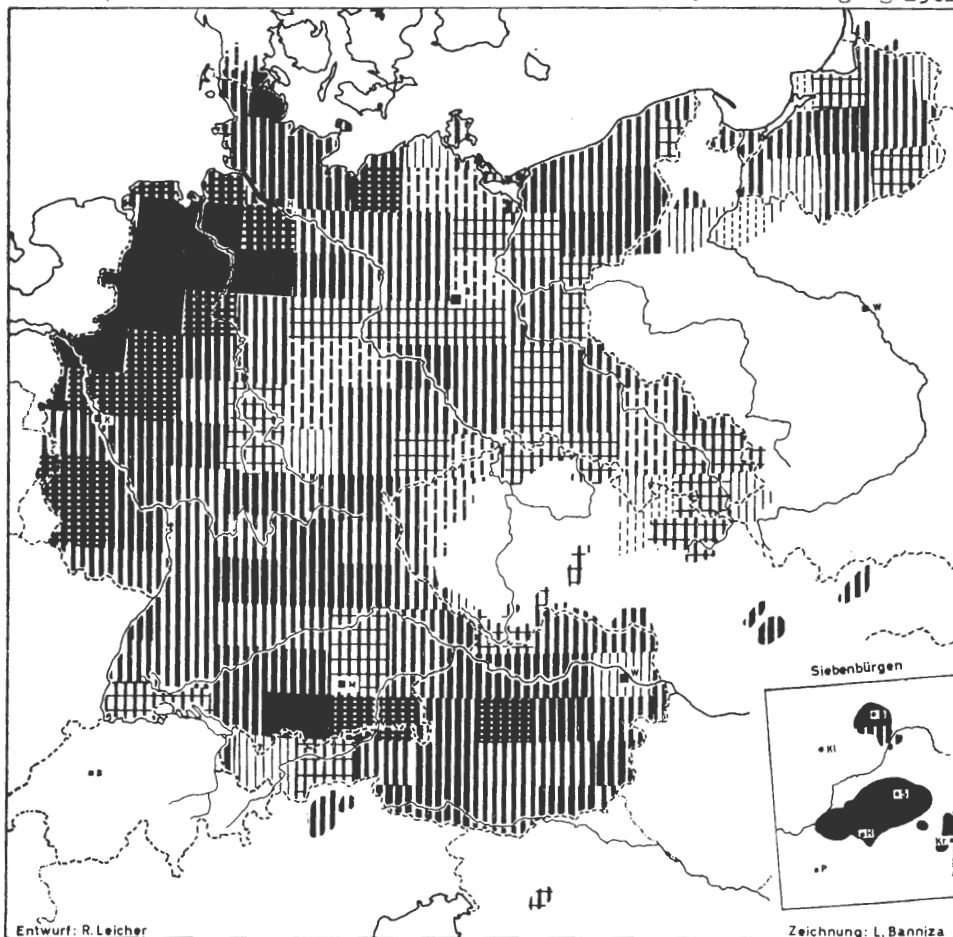
Kehityshistoriallisia karttoja voidaan laatia monella eri tavalla. Liitteenä on esimerkki sveitsiläisestä muutoskartasta (n:o 7), jossa on käytetty puolittain tilastokartan keinoja, mutta tarkkuus ei silti ole paras mahdollinen. Seuraava esimerkki (liite n:o 8) esittää harvinaista metamorfoosikartan historiallista aikatasoa 1800-luvun alusta.

e) **Ideaalityyppikartta.** Koska dynaamisten kansankulttuurin ilmiöiden seuraaminen ei kartografisesti ole aina mahdollista, riittää kansatieteen tarpeisiin usein pelkistetty teoreettinen lähtökohta-asetelma, joka voidaan rekonstruoida laatimalla ideaalityyppikartta. Tällaisen kartan teoria ja tekninen toteuttaminen ovat yksinkertaisia, mutta yksinkertaisuus on myös sopusoinnussa arkistomateriaalin epätasaisuuden tai puutteellisuuden kanssa. Ideaalityyppikartta voidaan melkein aina tehdä (jos ilmiöstä on joku kartta yleensä mielekästä laatia), mutta sen tekeminen edellyttää, että yksityisiä tiedonantoja on käsiteltävä vain tilastollisina suureina.

Ideaalityyppikartta noudattaa kahta perussääntöä: 1. kuhunkin alueelliseen yksikköön merkitään vain yksi karttasymboli; 2. kuhunkin alueelliseen yksikköön merkitään vain sen tiedonannon mukainen karttamerkki, joka edustaa ilmiön vanhinta, primaarisinta, ideaalisinta tai funktionaalista kerrostumaa. Teoriassa kartta antaa vastauksen vain seuraavaan kysymykseen, josta ilmenee koko ideaalityyppikartan perusidea: mikä on vanhakantaisimman piirteen laajin levinneisyysalue, joka olemassa olevasta aineistosta voidaan saada selville? Mitään muuta ei ideaalityyppikartta lupaa. Se ei ilmaise, millaisia ilmiöt todellisuudessa jonakin tietynä aikana ovat olleet, mitä kaikkia erilaisia piirteitä niihin sisältyy, milloin ilmiö on jollekin alueelle levinnyt ja milloin sieltä hävinnyt. Itse asiassa ideaalityyppikartta onkin enemmän tutkimusmenetelmä kuin karttaesitys. Liite n:o 9.

Käytännössä ideaalityyppikartan laatimisperiaatteisiin kuuluu, että kartalle merkitään alueyksikköä kohden vain yksi, vanhakantaisimmaksi katsottua piirrettä edustava karttasymboli. Merkki ei ole riippuvainen siitä, kuinka runsaasti vanhakantaisia tietoja on koossa, eikä siitäkään, kuinka paljon on päinvastaisia tiedonantoja. Periaatteilla on eliminoitu myös tietojen ikäkysymys, sillä mitään aikarajoja ei tarvita; käytännössä ideaalisiin tietoihin on usein myös vanhin. Kartan laatiminen on varsin yksinkertaista. Ainoa ehto on, että tiedetään, mikä piirre on ekspanssiivinen ja mikä väistävä. Tämä ehto on myös edellytys sille, että ideaalityyppikartta yleensä kannattaa laatia, sillä ellei ilmiön tai sen eri piirteiden joukossa ole eritasoisia kerrostumia, ei kartta myöskään vastaa tarkoitustaan. Periaatteet ovat aksio-meja tai metodisia »pelinsääntöjä», jotka sinänsä saattavat tuntua yksinkertaisilta, mutta joita on syytä tarkemmin selvittää varsinkin sen vuoksi, ettei kartografista

Leicher, Nachbarschaft nach den Aufnahmen des ADV. 3 Arbeitstagung 1961

Sind in Ihrem Orte die Nachbarn noch von altersher zu gegenseitiger Hilfeleistung verpflichtet?

Mit „Ja“ antworteten von 100 befragten Orten:

ADV-Frage 192

mehr als 60

35-50

20-25

10-15

50-60

25-35

15-20

7-10

Liiite n:o 4. Statiistikakartta.

Kartta esittää Saksan kansatieteellisen kartaston (ADV:n) naapuriapua koskevaan kysymykseen (Onko paikkakunnallanne naapurit jo vanhastaan veloitettu keskinäiseen avunantoon?) tulleiden myönteisten vastausten prosentuaalista jakaumaa.

pelkistämistä ole aikaisemmin teoreettisesti määritetty. Ideaalityyppikartan aksio- mit saattavat sitä paitsi käytännössä johtaa melko pulmallisiin ja yllättäviin tulok- siin. Periaatteellisesti tietojen karsiminen saattaa aiheuttaa epäilyjä. Eri-ikäisiä ilmiötä kartoitettaessa on kuitenkin aina jätettävä osa aineistosta syrjään; näin on tehtävä myös tasoleikkauskartoissa. Ideaalityyppikartta ei ole parempi ratkaisu kuin tasoleikkauskartta, mutta se on yleensä ainoa todella käyttökelpoinen meta- morfoosikartta ja sitä paitsi teoriassa ja käytännössä huomattavasti objektiivisempi, voisi sanoa »tieteellisempi» kuin mikään muu historiallista kehitystä selventävä karttaesitys. Määritetyistä ideaalityyppikartan säännöistä on vain pidettävä kyllin johdonmukaisesti kiinni.

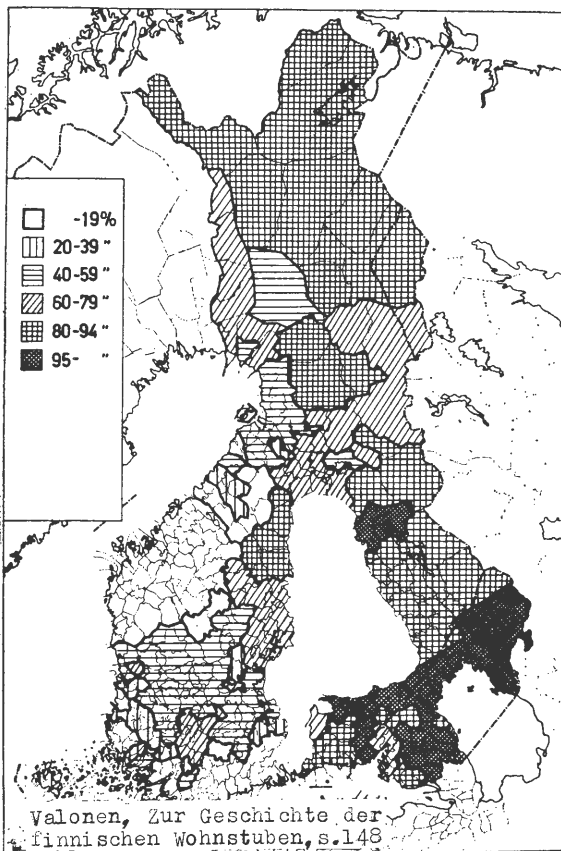
Esimerkkinä ideaalityyppikartan käytännöllisestä merkityksestä on oheisena muutama näyte (liitteet 9—12). Juhlatulien polttoajoista tehtiin karttoja jo 1930- luvulla. Vallitsevaa käytäntöä noudattaen kartalle merkittiin kaikki tiedot, mitkä eri arkistoista oli saatavissa. Juhannuskokosta tuli joitakin merkkejä myös Länsi- Suomeen (hämäläisalueille) ja Pohjanmaalle, vaikka näiltä alueilta oli luonnolli- sesti enemmän tietoja helavalkeista tai pääsiäistulista (Pohjanmaa); voitiin kuitenkin todeta, että juhannus oli idässä vallitseva juhlatulien polttoaika aina Kannasta ja Inkeriä myöten. Itse asiassa jo 1930-luvulla olisi juhannustulista saatu tietoja mel- kein joka pitäjästä, jos niitä olisi hankittu. Enemmän tai vähemmän sattuman- varaisten arkistotietojen kritiikitön kartalle merkitseminen ei ole millään tavalla tieteellistä, pikemminkin vain auktoriteettiuskoa tieteellisten kokoelmien ainoa- laatuisuuteen. Juhlatulien kohdalla juhannuksen ekspansivisuus on siksi ilmei- nen, ettei tavanomaista karttaesitystä erehdytä laatimaan, mutta monissa muissa tapauksissa ei mikään nykypäivinäkin elävä traditio ole osoittamassa kehityksen loppupäätä. Juhlatulien kartoituksessa on ainoa ongelma siinä, miten eri juhla- pyhien vanhat traditioalueet saadaan rajatuiksi tai miten juhlatulien polttoajoissa tapahtuneet muutokset voitaisiin kuvata. Vaikka juhlatulista on arkistoissa 3000— 4000 tiedonantoa, ei tämä määrä riitä tasoleikkauskarttojen laatimiseen, ei edes kahden tiettyjen aikarajojen välisen tilanteen selvittämiseksi. Ja mikäli tasoleikkaus- kartta tehtäisiin, ei olisi juuri muuta aikakriteeriä kuin arkistointivuosi (ennen 1930- lukua ja sen jälkeen saapuneet tiedot). Syntyneissä kartoissa olisi kaikesta huoli- matta aukkoja, ja jos ehdottomaan luotettavuuteen pyritään, olisi tällaisessa »arki- päivän» ilmiötä esittävässä kartassa oltava ainakin yksi tieto joka pitäjästä; muuta- mat 1800-luvun tiedot eivät määritä senaikaista tilannetta, vaikka niin usein vieläkin näkyy uskottavan. Juhlatulien polttoaikojen vanhat levinneisyysalueet on tyydytty määrittämään vain karkeasti ja enemmän tai vähemmän subjektiivisesti (ks. esim. Suomen kulttuurihistoria I). Mutta jos ideaalityyppikartan sääntöjen mukaan poiste- taan juhannustulista kertovat tiedot kaikista niistä pitäjistä, joista on tietoja muista (vanhakantaisemmista) tavoista, saadaan täysin mekaanisesti selville vanhakan- taisempien juhlatuliaikojen laajimmat tiedossa olevat alueet, tieteellisemmin ja luotettavimmin kuin millään muulla tavalla. Teoriassa vanhimman kerrostuman muodostavat Länsi-Suomessa helavalkeat, mutta rajaa pääsiäisvalkeiden ja hela-

valkeiden välillä ei ideaalityyppikartallakaan tarvitse pitemmälti käydä, sillä alueet ovat tässä suhteessa muutenkin kyllin selvät (liite 9).

Ideaalityyppikarttaa voidaan soveltaa myös päinvastaiseen tapaukseen. Suomen kieli- ja kulttuurikartaston toimituksessa on laadittu luonnoskarttoja myös pääsiäismämmän syönnistä. Tiedetään, että mämmi on vanha juhlaruoka Lounais-Suomessa (Hämeessä, Satakunnassa ja Varsinais-Suomessa), mutta levinnyt myös savolaisalueille, Pohjois-Karjalaan ja Kuusamoon, todennäköisesti kuitenkin vasta 1930-luvulla. Kartoitettavana on siis yksi, ekspansiivinen ilmiö ja kysytään, minkälainen tasoleikkauskartta tai pelkästään minkälainen levinneisyyskartta siitä olisi tehtävä. Materiaalista käy yleensä selville, kuinka vanhana pääsiäisruokana mämmiä on pidetty, mutta hämäläisalueiden rajalle muodostuu leveä siirtymävyöhyke, jossa tavan sanotaan olevan vuoroin ikivanha, vuoroin uusi. Kun kartta tehdään normaalisti, jokaista tietoa tasapuolisesti punnitien, tutkija joutuu joko pitäjä pitäjältä ratkaisemaan, kuuluuko pitäjä mahdollisesti vanhaan kanta-alueeseen, tai jättämään siirtymävyöhykkeelle kahdenlaisia merkkejä (kartta 10). Jälkimmäinenkään menettely ei luonnollisesti ole väärä, mutta kummassakin tapauksessa joudutaan suorittamaan rajankäyntejä, joiden luotettavuus ehkä myöhemmin osoittautuu riittämättömäksi. Myös siirtymävyöhykkeelle on pantava jossakin kohdin raja, ja silloin (teoriassa) joudutaan määrittämään tavan nuoruuden tai vanhuuden taitekohta. Ideaalityyppikartassa ei tarkkoja aikamääryksiä tarvita, riittää, kun tiedetään tavan iästä suurin piirtein, onko kysymyksessä traditio vai mahdollisesti kertojan elinaikana tai edellisen sukupolven aikana käytäntöön tullut tapa. Nyt menetellään kuitenkin päinvastoin kuin edellisessä karttaesityksessä ja poistetaan ne tiedot, joissa tavan sanotaan olevan ikivanha, jos pitäjistä on tietoja, joiden mukaan tapa on uusi (sekundaarisia ja epäaitoja tiedonantoja lukuunottamatta). Kartalle muodostuu pelkistetty kanta-alue. Se on teoriassa laajin ydinalue, mikä aineiston perusteella on saatavissa selville. (Itse asiassa ydinalue on varmasti ollut vielä pienempi kuin ideaalityyppikartalla, mutta tarkemmin ei vanhin tilanne, »lähtöpiste», ole kartografisin keinoin todennettavissa. Tulos on kaikesta huolimatta erittäin looginen, sillä ydinalue käsittää suurin piirtein vanhan hämäläisalueen ja sen keskiaikaisen asutusalueen, jolla mämmi myös todellisuudessa on saattanut olla vanha, katolinen paastoruoka.)

Karsittaessa ideaalityyppikartalle tulevia tietoja on periaatteista luonnollisesti erotettava yleinen lähdekritiikki. Johdonmukaisuus ei merkitse orjallisuutta esim. sellaisessa tapauksessa, ettei ydinalueen keskustasta satu olemaan ideaalista tietoa jostakin yksityisestä pitäjistä. Tällaisiin pitäjiin ei ole mitään syytä merkitä sekundaaripiirteiden tietoja. Siirtymäalueella johdonmukaisuus on sitä vastoin ehdoton; tärkeimpiä kartoituksessa ovat yleensäkin vain rajat. Ideaalityyppikartta ei sinänsä ole entuudestaan tuntematon, pelkistettyjä levinneisyysalueita on tutkimuksissa esitetty paljon. Ideaalityyppikartan säännöt ovat uutta siinä suhteessa, että ne antavat yksiselitteiset ja käytännössä vaivattomasti toteutettavat ohjeet siitä, miten pelkistys on tehtävä. Rajankäynnit ovat usein problemaattisia jo normaalissa va-

Liite n:o 5.

Statistiikkakartta

← kartogramma

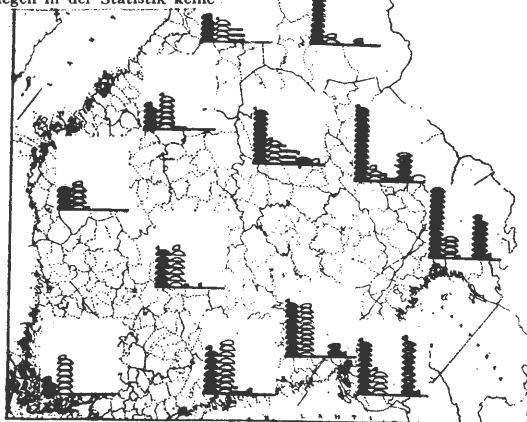
Saurio, Miten maakunnissa leivotaan. Kotitalouskeskuksen tutkielmia n:o 2/1947.

Abb. 108. Die Verbreitung der Rauchstuben im J. 1824. Die Nummern zeigen den Prozentsatz der Anzahl von Rauchstubengebäuden im Hinblick auf die Gesamtanzahl der Wohngebäude. Aus Savo und aus einem Teil von sowohl Häme als auch Uusimaa liegen in der Statistik keine Angaben vor.

Liite n:o 6.

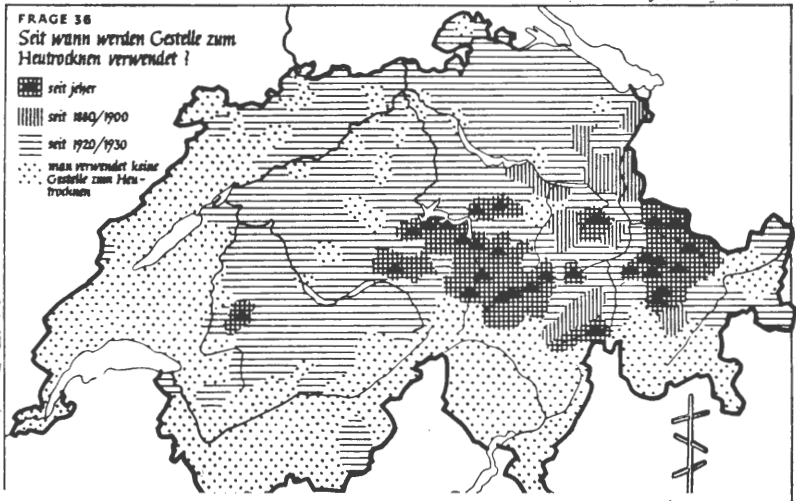
Statistiikkakartta

Karttapohjainen piktogramma →

Leipomiskerrat eri alueilla. Leiponnaisten kappalemäärä osoittaa leipomiskertojen lukua 12-viikkoisena havaintoaikana. Lajit vasemmalta oikealle: hapanleipä, hiivaleipä, rieska, piirakat, kukot

Liite n:o 7.
Metamorfoosikartta.

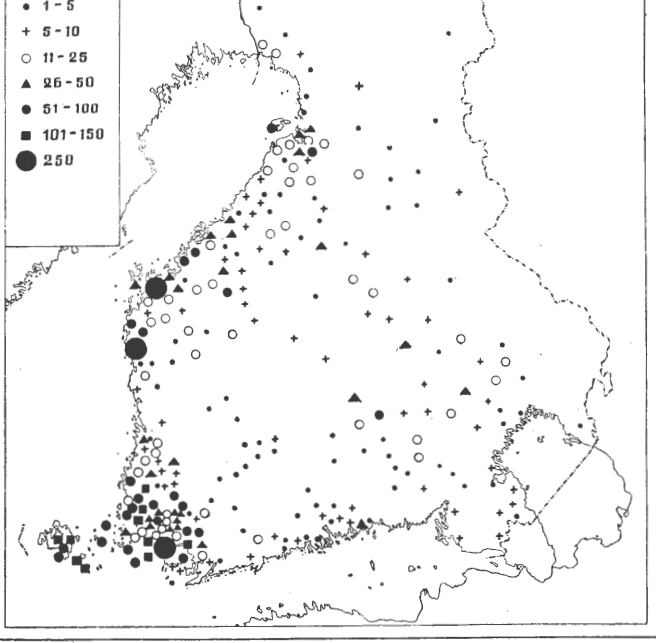

Escher, Referat über den Atlas der schweizerischen Volkskunde.

Tuulimyllyjen luku 1830-luvulla (Böckerin tilaston mukaan):

- 1 - 5
- + 5 - 10
- 11 - 25
- ▲ 26 - 50
- 51 - 100
- 101 - 150
- 250

Vuorela, Etelä-Pohjanmaan kansanrakennukset, s. 189.

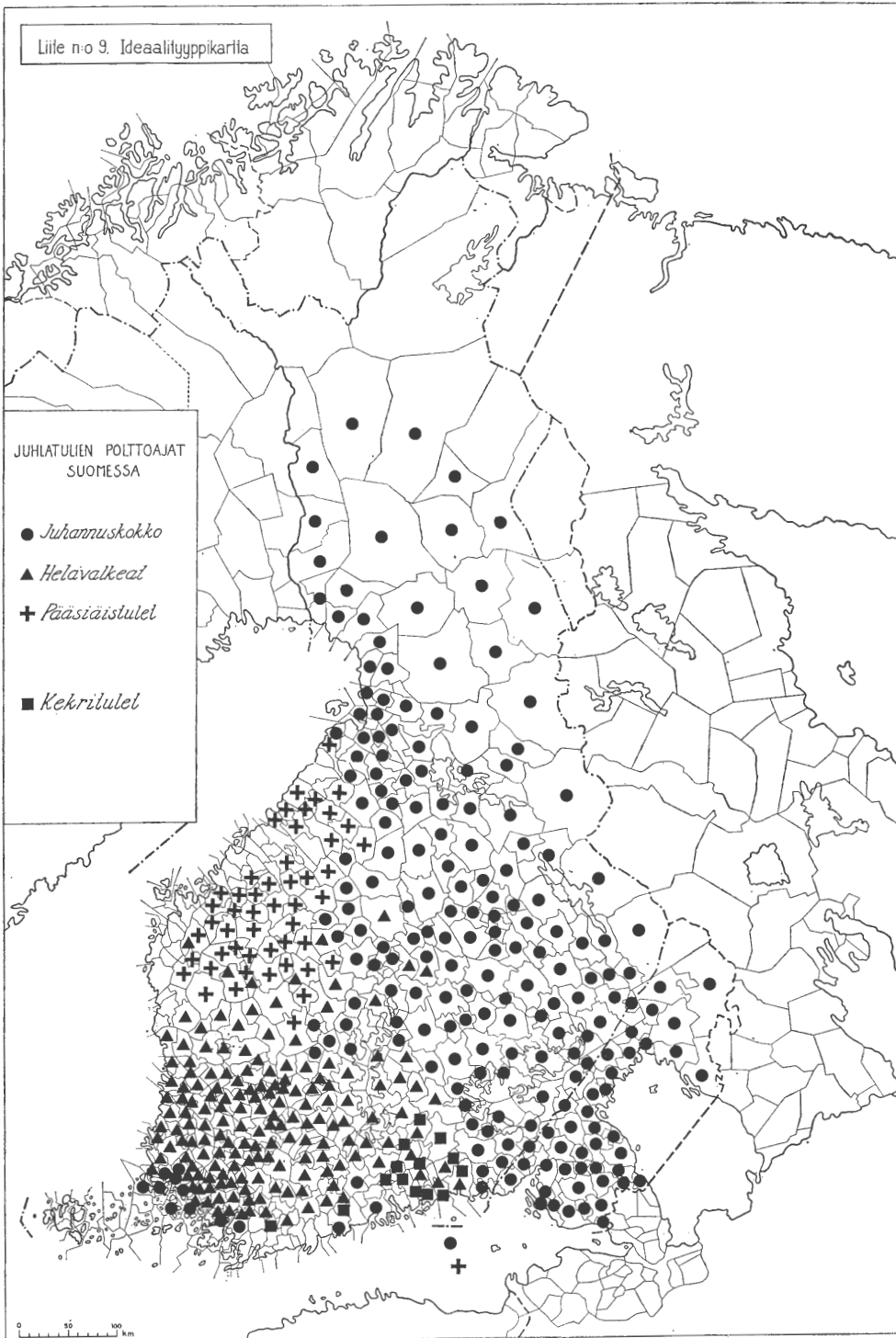
Liite n:o 8.
Metamorfoosikartan tasoleikkaus (statistiikkakartta).

Kuva 154. Tuulimyllyjen käyttö Suomessa 1830-luvulla, Böckerin tilaston mukaan. Kartan Sanakirjasäätiön kansatiet. kartoitustoimistossa laatinut T. Vuorela 1938.

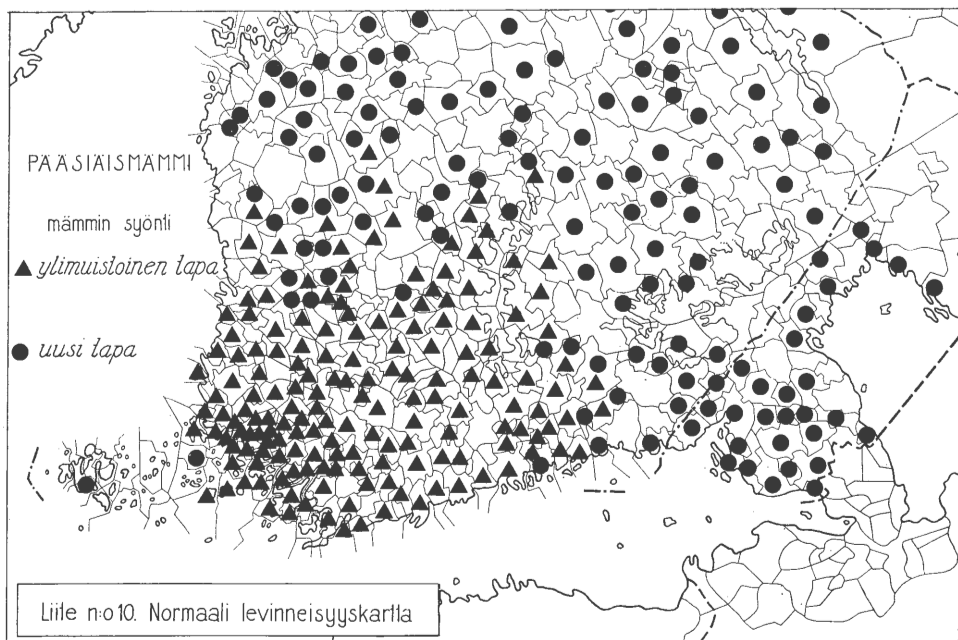
Liite n:o 9. Ideaalityypikartta

JUHLATULIEN POLITTOAJAT
SUOMESSA

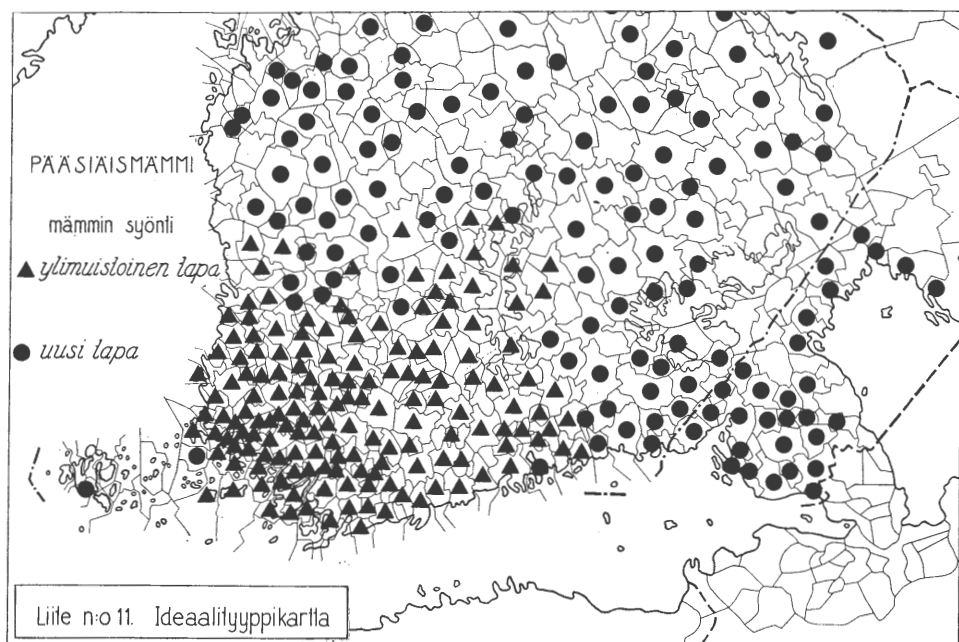
- *Juhannuskokko*
- ▲ *Helävalkeat*
- + *Pääsiäistulet*
- *Kekritulet*

Kartta kuuluu Suomen kieli- ja kulttuurikartastoon.

rianssikartassa, niistä on myös paljon kirjoitettu sekä yleistä teoriaa että joihinkin yksityistapauksiin liittyvää polemiikkaa. Liitteessä n:o 12 on esitetty W. Pesslerin mallit rajoista ja siirtymävyöhykkeiden synnystä. Niistä voisi huomauttaa, että tapaukset 1 ja 4 saadaan käytännössä esitetyksi yleensä vain ideaalityyppikartoilla. Ilmiöiden levinneisyysalueiden rajoilla on aina olemassa siirtymävyöhyke, sillä vain harvoin on ilmiön levinneisyyden tiellä niin voimakas maantieteellinen tai yhteiskunnallinen este, että äkkijyrkkiä rajoja voi syntyä. Siirtymävyöhykkeen esittäminen on oma kysymyksensä. Varsinkaan ekspansiivisten ilmiöiden metamorfoosikartoissa siirtymävyöhykettä ei ole syytä esittää, ainakaan sellaisena koko materiaalin perusteella hahmoteltuna alueena, kuin yleensä on tapana tehdä. Siirtymävyöhyke on samoin kuin kartoitettavan ilmiön levinneisyysaluekin ajan mukaan alati muuttuva. Tätä muutosprosessia ei ideaalityyppikarttakaan esitä, mutta varsinaisen kartoitettavan ilmiön kohdalla se esittää kehityssarjan alkupään, jonka vastakohtaksi voidaan konstruoida kehityksen loppupää, sekundaarityyppikartta. (Esimerkeissä eivät ilmiöiden sekundaarityyppikartat ole kansatieteellisinä karttoina mielekkäitä, mutta voitaisiin kyllä esim. kyselyillä selvittää, missä pitäjissä poltettiin kokkoa juhannuksena vuonna 1965, ja uusia selvitys parinkymmenen vuoden kuluttua; jälkimmäisessä tapauksessa olisi mahdollista laatia tilastokartta siitä, monessako perheessä syötiin määmiä pääsiäisenä vuonna 1965.)

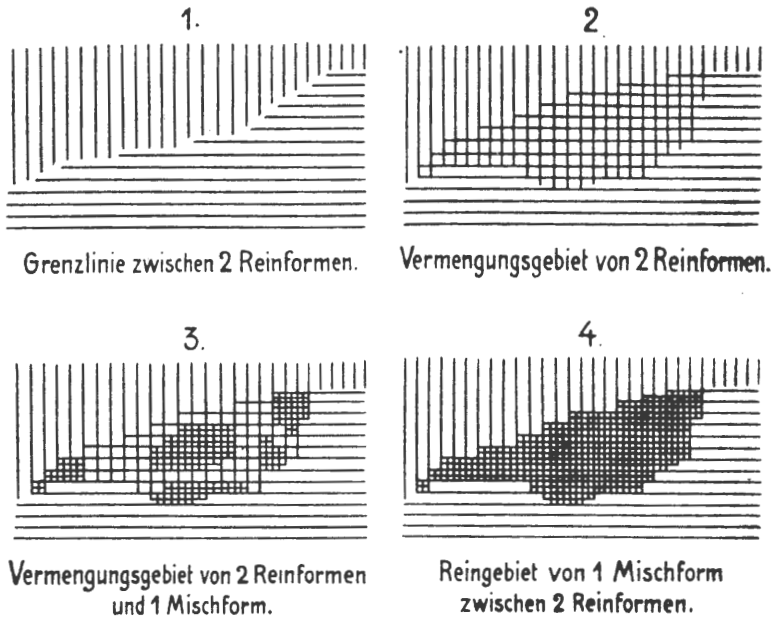

Liitteet 10 ja 11 ovat Suomen kieli- ja kulttuurikartastosta.

8. *Loppusanat.* Kartografisen esityksen tavoitteet ja vaatimustaso ovat nousseet kansankulttuurin tutkimuksen laajentuessa. Aikoinaan kartta oli yksityiskohtainen luettelo aineiston määrästä ja eri tiedonantojen saantipaikoista, joita pidettiin ikään kuin ilmiön orgaanisina kasvutaustoina. Sen mukaan yksityisten tietojen kasauma käsitettiin ydinalueeksi, josta ilmiö oli aloittanut vaelluksensa. Jokaisella tiedolla oli tutkimusaineiston kannalta absoluuttinen itseisarvo. Sitä voitiin tarkastella lähdekriittisesti, mutta ei silti mielellään jätetty kartalle merkitsemättä. Tämän periaatteen mukaisesti ilmaistiin kartoituksessa kaikki variaatiot, joita aineistosta suinkin oli löydettävissä, koska kartan tuli ilmaista kaikki, mikä kuului ilmiön etnografiaan.

Nykyisin kartta on ennen kaikkea tutkimuksen yleisiä päämääriä tai teoreettisia ongelmanasetteluja palveleva graafinen esitys. Kartta on osa tutkimusaparaattia eikä oma erillinen luettelo siitä, mitä tutkija on aineistostaan löytänyt. Kartanteolla on kaksi päätavoitetta, jotka pätevät yleisesti ja jotka on muistettava erikoisesti silloin, kun tehdään normaali varianssikartta ilmiön eri piirteiden levinneisyydestä. Ensiksi: kartta ei ole tilasto; toiseksi: kartalla täytyy olla jokin idea. Kartan ideana on alue; sillä jos ilmiössä on selviä, luonteenomaisia alue-eroja, tulee aina esille myös kysymyksiä, ja näiden esittäminen on kartanteon varsinainen tarkoitus. Kartalla voidaan esittää muutakin kuin ilmiön alueelliset erot, mutta kartta on silloin

Die Grenze als Ursache von Vermengungsgebiet und Mischform dargestellt in 4 Stufen ihrer Entwicklung.

Lüte n:o 12.

W. Pessler, Volk und Rasse 1/1926 s. 40. München 1926.

nimettävä sen mukaan, ja tavoitteen mukaan on valittava kartoitustekniikka. Karttaa laadittaessa on sen tähden tehtävä selväksi, mitä sillä aiotaan esittää: onko kyseessä ilmiön piirteiden levinneisyys, aineiston saantipaikkojen rekisteröinti vai ilmiön historiallinen kehitys. Jos ilmiö vaihtelee vain tilastollisena suurena, on tulos ilmoitettava tilastollisin keinoin, sillä kartta on parhaimmillaan vain selvien alueellisten jakaumien kuvaaja.

Kirjallisuutta

1. Tähän mennessä ilmestyneitä kansallisia kulttuurikartastoja:

- Atlas kultury Ludowej w Polsce. Red. K. Moszyński. Zeszyt I. Opracowany wspólnie z J. Klimaszewską. Kraków 1934—1936.
- Atlas der deutschen Volkskunde. Lieferungen 1—6. Herausgegeben mit Unterstützung der Deutschen Forschungsgemeinschaft von Heinrich Harmjanz und Erich Röhr. Leipzig — Hannover 1937—39.
- Atlas der schweizerischen Volkskunde. Teil I, Lieferungen 1—2; Teil II, Lieferungen 1—2. P. Geiger und Richard Weiss. Basel 1950 ja 1962.
- Atlas över svensk folkkultur I. Materiell och social kultur. Utgiven under red. av Sigurd Erixon. Uddevalla 1957.

- Polski Atlas Etnograficzny. Zeszyt Probny. Mapy 1—1 7. Polska Akademia Nauk. Red. Józef Gajek. Wrocław 1958.
- Atlas der deutschen Volkskunde. Neue Folge. Lieferungen 1—3. Herausgegeben von Matthias Zender. Marburg 1958—62.
- Österreichischer Volkskundeatlas. Im Auftrage der Kommission für den Volkskundeatlas herausgegeben von Ernst Burgstaller und Adolf Helbok. Linz a.d. Donau 1959. Kommentar I. Linz 1959.
- Volkskundeatlas van Nederland en Vlaams-België. Aflevering 1. Volkskundefcommissie der Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen te Amsterdam. Koninklijke Belgische Commissie voor Volkskunde te Brussel. Red. P. J. Meertens en M. de Meyer. Antwerpen — Amsterdam 1959.
- Istoriko-etnografitseskij Atlas Sibiri. Akademija Nauk SSSR. Red. M. G. Levin i L. P. Potapov. Moskva—Leningrad 1961.
- Etnološki Atlas Jugoslavije. Pokusne Karte I—VIII. Zagreb 1963.
- Polski Atlas Etnograficzny. Zeszyt I. Polska Akademia Nauk. Red. Józef Gajek. Warszawa 1964.

2. Maakunnallisia kulttuurikartastoja:

- Ahlbäck, Ragna: Kulturgeografiska kartor över Svenskfinland. Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland CCC. Folklivsstudier I. Helsingfors 1945.
- Pessler, W: Volkstumsatlas von Niedersachsen. Hannover 1933—39.
- Kaiser, K: Atlas der pommerschen Volkskunde. (Kartenmappe und Textband). Greifswald 1936.
- Steiermark-Atlas. Landeskundliches Atlas von Steiermark. Graz 1946.
- Atlas von Niederösterreich. Herausgegeben von der Kommission für Raumforschung und Wiederaufbau der Österreichischen Akademie der Wissenschaft und dem Verein für Landeskunde von Niederösterreich in Wien (A. Becker). Wien 1951.
- Kärntner Heimatatlas. Herausgegeben vom Geschichtsverein für Kärnten (G. Moro). Klagenfurt 1952.
(Kärntner Heimatatlas. Herausgegeben von M. Wultke, V. Paschinger und P. Lex. Wien 1925).
- Salzburg-Atlas. Das Bundesland Salzburg in 44 Kartenblättern. Im Auftrag der Salzburger Landesregierung herausgegeben von E. Lendl. Salzburg 1956.
- Atlas von Oberösterreich 1 und 2. Im Auftrag der oberösterreichische Landesregierung herausgegeben von Institut für Landeskunde von Oberösterreich. Leitung: Franz Pfeffer. Linz 1957 und 1960.
- Alibert: La Carte folklorique de l'Aude (Folklore de l'Aude 2). Carcassonne 1939.
- Gardette, P.: Atlas linguistique et ethnographique du Lyonnais I—III. Lyon 1950—56.
- Nauton, P.: Atlas linguistique et ethnographique du Massif Central I—III. Publications de l'Institut de linguistique romane de Lyon 10, 15 et 19. Paris 1957—61.
- Seguy, Jean: Atlas linguistique et ethnographique de la Gascogne I—II (III). Toulouse 1954—56.

Über die Kartierung der Volkskultur

VON MATTI SARMELA

Der Artikel gibt eingangs eine kurze Übersicht über die Geschichte der ethnologischen Kartierung in verschiedenen Ländern und behandelt dann Fragen der Kartierungstechnik, besonders der Kartenfrequenz. Vom Standpunkt der Terminologie wird als wichtig angesehen, dass die Kartenfrequenz ausschliesslich aufgrund der zahlenmässigen Verteilung der betreffenden Erscheinung selbst und nicht aufgrund derjenigen der Angaben bestimmt wird; es wird empfohlen, die Frequenz mit Hilfe statistischer Symbole (Piktogramme und Kartogramme) auszudrücken und nicht z.B. durch die Zahl der Kartenvermerke (jede Angabe als eigenen Vermerk), eine Gewohnheit, die u.a. in Finnland bisher üblich gewesen ist. Die Kartierungstechnik wird als wesentlich abhängig von den Zielen der Kartierung betrachtet, und demgemäss wird versucht, die Karte als Forschungsapparat zweiter Stufe zu unterscheiden, der nur zur Darstellung klarer territorialer Unterschiede oder Abhängigkeiten benutzt werden sollte und nicht z.B. zur übergenaue Aufzählung einzelner Züge der betreffenden Erscheinung, wie es u.a. in deutschen Kartenwerken gewöhnlich gemacht worden ist. Die Kartentypen sind nach den Zielen der Kartierung folgendermassen eingeteilt: 1. Varianz- oder Verbreitungskarte (die die Verbreitung der Erscheinung oder ihrer verschiedenen Züge angibt, aber nicht die unterschiedliche Frequenz). 2. Register- oder Verzeichniskarte (die die Orte angibt, an denen die Angaben erhalten worden sind, und sich besonders dann eignet, wenn über die betreffende Erscheinung keine zusätzlichen Angaben erhältlich sind und wenn andererseits auch das

verfügbare Material die ganze alte Verbreitung der Erscheinung nicht zuverlässig ausdrückt). 3. Statistische Karte (die zur graphischen Darstellung von Frequenzen verwendet wird). 4. Metamorphosen- oder Veränderungskarte (historische Karte, in der die Entwicklung der betreffenden Erscheinung z.B. durch Querschnittkarten aus verschiedenen Zeiten verfolgt wird). 5. Idealtypenkarte, worunter die zum Ausdruck der Entwicklung der Erscheinung angewandte, in erster Linie forschungsmethodische Kartendarstellung verstanden wird.

Für die Karte sind folgende Axiome festgelegt: 1. In jede territoriale Einheit wird nur ein einziger Kartenvermerk eingetragen. 2. In jede territoriale Einheit wird nur die Angabe eingetragen, die die altertümlichste, primärste oder idealste Form oder Eigenschaft der betreffenden Erscheinung vertritt, die übrigen Angaben werden weggelassen. Dann gibt die Karte das weiteste Verbreitungsgebiet des idealsten Zuges an, das nach dem erhältlichen Material bekannt ist. Sie drückt das reduzierte Kerngebiet und die theoretische Ausgangsstellung von Veränderungen aus; als Gegensatz dazu kann man nötigenfalls eine Sekundärtypenkarte konstruieren. In der Praxis kann die Idealtypenkarte zu komplizierten Situationen führen, für die der Artikel Beispiele bringt. Der grösste praktische Nutzen des Verfahrens besteht darin, dass damit die Festlegungen der Zeitkriterien und die subjektiven Grenzziehungen eliminiert werden können. In der Theorie ist das Verfahren von Max Webers forschungsmethodischem Begriff des Idealtyps hergeleitet.